

## Horváth István

### Migrációs hajlandóság az erdélyi magyarság körében – 2003 október

Csata Zsombor és Kis Tamás e lapszámban olvasható írása az erdélyi magyarság migrációs hajlandóságát kutató méréseknek – talán túlságosan változatos módszertani megközelítéseire alapozó – eredményeit alaposan és kimerítően elemzi. Jelen tanulmány pedig egy újabb kutatás<sup>1</sup> eredményeivel és következtetéseivel szeretne hozzájárulni: egyrészt az említett tanulmányban körvonalazott módszertani problémakör árnyalásával, másrészt a migrációs potenciál alakulására vonatkozó adatok közzétételével.

#### *Módszertani észrevételek*

Az első, és a Csata–Kis tanulmányban kevésbé érintett módszertani probléma, a migrációs potenciál esetében vizsgált népesség sajátossága kapcsán merül fel. Az eddigi kutatások<sup>2</sup> (ismereteink szerint) a migrációs hajlandóságot egy, a legálisan rezidens, stabil népesség paramétereinek megfelelő mintán vizsgálták. Tehát az elmozdulási, kilépési hajlandóságra vonatkozó kérdőív kérdéseket, többnyire azoknak teszik fel, akik az adatfelvétel időpontjában viszonylag állandó jelleggel, *életvitelszerűen* tartózkodnak egy adott háztartásban: „az otthon ülőknek”. Így az adatfelvétel nem terjed ki azokra, kik ugyan még nem vándoroltak ki, de akiket *elmozdulásban levőknek* nevezünk. Elmozdulásban levők azok, akik a közigazgatásilag Románia területén bejegyzett lakhellyel rendelkeznek, román állampolgárságúak, de életvitelszerűen külföldön tartózkodnak. Pedig okkal feltételezhető, hogy ezek a személyek a migrációhoz másképpen viszonyulnak, mint a stabil népesség.

Az állandó, romániai lakhelyéről *hiányzó* népesség nagysága jelentős. Ennek csak egy része azonosítható Romániából közép- vagy hosszútávra eltávozott személyként. Így például 1999 végén Magyarország területén 57.434 hosszú távú tartózkodási engedéllyel tartózkodó román állampolgárságú személyt regisztráltak

---

<sup>1</sup> Ebben a tanulmányban bemutatott adatok egy 2003 októberében végzett kérdőíves kutatás eredményein alapszanak. A használt minta elemszáma 1190.

<sup>2</sup> Lásd a felsorolásukat a Csata Zsombor tanulmányban!

(Illés, 2002:89-90), ennek 90-95%-a magyar nemzetiségű (SOPEMI, 1998. 118), ami az erdélyi magyar népesség 3-4%-át jelenti. Természetesen a legálisan tartózkodó népesség mellett még az ún. *álturista feketemunkás* (Fahidi, 2000) kategóriájával is számolnunk kell, vagyis azokkal, akik, habár huzamosabb ideje élnek Magyarországon, a tartózkodásukat időszakos határátlépéssel teszik törvényessé. Így formálisan vízummentesek kategóriájába kerülnek, de tartózkodásuk tényleges célja többnyire a munkavállalás (Tóth, 2002). Ezért feltételezhető, hogy az elmozdulásban levők – Magyarországon hosszú távon és életvitelszerűen (legálisan regisztrált vagy irreguláris) tartózkodó erdélyi magyarok száma ennél mindenképpen nagyobb. Ha még hozzátesszük azt, hogy az erdélyi magyarok más országok fele irányuló migrációs hálózatokba, folyamatokba is belekapcsolódtak, akkor feltételezhető, hogy az elmozdulásban levők kategóriája legalább százezer magyar nemzetiségű személyt jelenthet, ami az erdélyi magyarságnak legalább 6-7% százaléka (Horváth, 2002).

A legális és a stabil magyar népesség közötti ekkora nagyságú különbség önmagában is szisztematikusan torzíja a kivándorlási szándékra vonatkozó adatokat, és ekkora eltérés esetében az adatok értelmezésénél kötelező megemlíteni, hogy a mért kivándorlási szándék jellemzői csak a stabil, otthon tartózkodó erdélyi magyar populációra érvényesek. Továbbá megemlítendő, hogy az elmozdulásban levő népesség korszerkezete jelentős mértékben eltér: jóval fiatalabb, mint a stabil népesség, vagyis az eltérések nagyobb mértékben jelentkeznek a fiatalabb, aktív, az elmozdulásra nagyobb hajlandóságot mutató népesség esetében, mint az idősebb korosztályoknál. Ha az 1999-ben Magyarországon hivatalosan tartózkodó román állampolgárságú rezidens állomány<sup>3</sup> korszerkezetét összevetjük a 2002-es népszámlálás során regisztrált romániai magyarság megfelelő korosztályait csoportosító korszerkezetével, az eltérések szembeötlők.

Amint az alábbi táblázatban látható, a 25-29 éves fiatal felnőttek korcsoportja, habár a romániai magyarságnak 7,61%-át teszi ki, a legálisan több mint egy éve Magyarországon tartózkodók több mint egyötödét adja. Az is látható, hogy e korcsoportból legalább minden tizedik Magyarországon tartózkodott.

### **A Magyarországon tartózkodó román állampolgárságú rezidensállomány és a román népesség összehasonlító korszerkezete**

---

<sup>3</sup> Rezidensnek számít az a huzamos tartózkodási engedéllyel vagy bevándorlási engedéllyel rendelkező külföldi, aki legalább egy évet Magyarországon töltött vagy egy évnél hosszabb időre szóló tartózkodási engedélyt kapott (KSH, 1997:438).

| Korcsoport | A rezidens román állampolgárok száma a korcsoporton belül (1999) | A romániai magyarok száma az illető korcsoporton belül (2002) | A rezidens román állampolgárok korcsoportokon belüli aránya | A romániai magyarok aránya az illető korcsoportban | A korcsoportból Magyarországon legálisan tartózkodók aránya |
|------------|------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------|
| 0-4        | 1334                                                             | 62.706                                                        | 2,33                                                        | 4,42                                               | 2,13                                                        |
| 5-9        | 2002                                                             | 76.430                                                        | 3,49                                                        | 5,38                                               | 2,62                                                        |
| 10-14      | 2636                                                             | 95.504                                                        | 4,6                                                         | 6,73                                               | 2,76                                                        |
| 15-19      | 3068                                                             | 99.219                                                        | 5,35                                                        | 6,99                                               | 3,09                                                        |
| 20-24      | 6922                                                             | 111.981                                                       | <b>12,07</b>                                                | <b>7,89</b>                                        | <b>6,18</b>                                                 |
| 25-29      | 11.653                                                           | 108.011                                                       | <b>20,32</b>                                                | <b>7,61</b>                                        | <b>10,79</b>                                                |
| 30-34      | 7675                                                             | 96.123                                                        | <b>13,38</b>                                                | <b>6,77</b>                                        | <b>7,98</b>                                                 |
| 35-39      | 4197                                                             | 79.425                                                        | 7,32                                                        | 5,59                                               | 5,28                                                        |
| 40-44      | 4047                                                             | 105.740                                                       | 7,06                                                        | 7,45                                               | 3,83                                                        |
| 45-49      | 3245                                                             | 105.284                                                       | 5,66                                                        | 7,41                                               | 3,08                                                        |

A fentebbi, korszerkezetre vonatkozó adatok értelmezésénél figyelembe kell azt venni, hogy csak az egy éve legálisan Magyarországon tartózkodókra vonatkoznak, tehát nem a teljes kintlevő népességre; azok aránya, akik életvitelszerűen Magyarországon, általában külföldön élnek, bizonyára jóval nagyobb.

Mivel 1999 esetében nem volt a romániai magyarság korszerkezetére vonatkozó adat, a 2002-es népszámlálás éves korbontású adatait használtuk Ezeknek az adatoknak alapján vezettük vissza az 1999-es korszerkezetet (például, akik 2002-ben a 20 évesek voltak, azokat 1999 esetében a 17 évesek korosztályba soroltuk és így tovább). Bizonyos, hogy az 1999-es tényleges korszerkezet nem vezethető teljes mértékben vissza a 2002-ben regisztráltból, hisz nagyrészt a migráció, elenyésző részt a halandóság okán, a különböző kohorszokon belül kisebb-nagyobb változások történtek. Tekintettel a korspecifikusan növekvő halandóságra, nem vettük figyelembe az 50 éven felüli korcsoportokat.

Az 2003. októberi kérdőíves mérés esetében egyértelmű, hogy amennyiben az elmozdulásban levők kérdezése is lehetséges volna egy ilyen adatfelvételben, az erdélyi magyarok migrációra vonatkozó véleményeinek a eloszlása általánosan is, de főleg korcsoportokra lebontva érzékelhetően módosulna. Eddig nem voltak olyan kutatások, amelyek az adatfelvétel során ezt a tényezőt is számításba vennék (mint ahogyan a szóban forgó kérdőíves kutatásban sem történt egy ilyen próbálkozás). Ez azonban nem annyira az eddigi migrációs hajlandóság-vizsgálatoknak a helyességét,

hanem azok általánosíthatóságát kérdőjelezi meg, vagyis a mért migrációs potenciál csak a stabilan Erdélyben élő magyar népesség, és nem föltétlenül a népszámláláskor regisztrált magyar nemzetiségű népesség véleményeit tükrözi.<sup>4</sup>

A Csata–Kis tanulmányban lényegesen részletesebben tárgyalt másik módszertani vonatkozás, a migrációs potenciál-mérések mögött meghúzódó, elmozdulási modellekre és az ezeket operacionalizáló mérési technikákra vonatkozik. A technikák eltérő jellege jelentősen megnehezíti – a szerzők véleménye szerint egyenesen lehetetlenné teszi – a migrációs potenciál időbeni dinamikájára vonatkozó következtetések körvonalazását.

Ezt figyelembe véve, és a jobb összehasonlíthatóság érdekében, a 2003 októberében történt kérdőívezés során a migrációs hajlandóság mérésére két eltérő logika mentén megfogalmazott kérdést foglaltunk a kérdőívbe. Az első a TÁRKI-BFI által végzett kutatás (Örkény, 2003) során alkalmazott kérdéssorozat: *Tervezi-e Ön, hogy egy **pár hétre vagy hónapra** külföldre menjen dolgozni? / Tervezi-e Ön hogy egy **pár évre** külföldre menjen dolgozni? /Tervezi-e Ön hogy külföldön éljen?*

Értelmezésünkben ez a megközelítés abból indul ki, hogy a különböző jellegű elmozdulásokat megelőzi egy információgyűjtési és mérlegelési folyamat, amelynek során az egyén a migrálás lehetőségeit, az azzal járó költségeket és bevételeket, illetve az élete különböző vonzatainak a migráció következtében beálló feltehető átalakulásait elemzi. A *tervezés* egy viszonylag aktív és aktuális viszonyulás, amely során az egyének az időszakos vagy végleges vándorlást mindig a jelenlegi életvitelük részleges vagy teljes alternatívájaként fogják fel. Az adatfelvétel mindenképpen egy pozitív és aktuális viszonyulást szándékszik beazonosítani.

*Pozitív* abban az értelemben, hogy a *tervezés* információszerzési és mérlegelési gyakorlatokat feltételez, vagyis az egyének tesznek valami (alkalmanként, de viszonylag célirányosan beszélgetnek róla, vagy csak spekulatív módon gondolkodnak és tervezgetnek).

*Aktuális* abban az értelemben, hogy inkább azok válaszolnak igenlően egy ilyen kérdésre, akiket a téma érdekel, akik esetében a migrációra vonatkozó információk szerzése, az említett „tervezgetés” napirenden van. Ennek az értelmezésnek az érvényessége mindenképpen kérdéses marad, hisz a *tervezgetés* –

---

<sup>4</sup> Ebben a kontextusban megemlítendő, hogy a 2002-es román népszámlálás, követve az EUROSTAT regisztrációs módszertanát, különbséget tesz a közigazgatási értelemben vett állandó és az

pontosabban a migráció és a tervezés összekapcsolt jelentésköre – viszonylag tág, egymástól árnyalatokban eltérő értelmezésekre ad lehetőséget. Magában foglalhatja a migrációnak mint alternatív életstratégiának a fontolgatását, de a tervezés jelentheti a kilépés gyakorlati vonzatainak a megszervezését is.

A másik kivándorlási hajlandóságra vonatkozó kérdéscsoport, az *Interetnikus viszonyok barométere* kutatássorozatban került alkalmazásra (Culic, Horváth, Raţ, 2000). A kérdőívben használt skálában a különböző, egymást kizáró itemek elvben három nagy csoportot, illetve ezeken belül sajátos helyzeteket különítenek el:

|                                                                    |                                                                                                                             |                                                                                      |
|--------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------|
| 1. „Nem gondolkodtam azon, hogy végleg elmenjek”.                  | Kizárja a kitelepedést mint életstratégiát.                                                                                 | Ez sohasem volt számára kérdés.                                                      |
| 2. „Már gondolkodtam ezen, de valószínűleg nem tenném meg.”        |                                                                                                                             | Megfontolás tárgyává tette, de nem telepedne ki.                                     |
| 3. „Már gondolkodtam ezen, lehet, hogy elmennék.”                  | Nem zárja ki a kitelepedést mint életstratégiát (tehát számára nyitott aktuális kérdés), de nem is készíti elő azt aktívan. | Még a megfelelőnek tartott konjunktúra körvonalazódása esetében is feltételes marad. |
| 4. „Már gondolkodtam ezen, s ha lehetőség adódna biztos elmennék.” |                                                                                                                             | A megfelelő konjunktúra kialakulása esetében bizonyosnak véli a kitelepedést.        |
| 5. „Már gondolkodtam ezen, és keresem a megfelelő lehetőségeket.”  | Aktívan készíti elő a kilépést.                                                                                             | A kilépés lehetőségeit keresi.                                                       |
| 6. „Már megvannak a lehetőségek, csak idő kérdése, mikor megyek.”  |                                                                                                                             | A kilépés feltételeit megvalósítottnak látja                                         |

Ez a kérdezési technika lényegében abban különbözik az előbbtől, hogy az csak a *tervezés* különböző vonzataiban megnyilvánuló aránylag aktív viszonyulásokra kérdez rá, ez utóbbi azok migrációs hajlandóságát is regisztrálja, akik, habár *nem tervezik*, nem is zárják ki a kivándorlást mint a jelenlegihez viszonyított, alternatív életstratégiát.

Mindenképpen a két kérdezési technika közötti különbség az, hogy a *tervezésre* rákérdező felvezetésre, nagyobb valószínűséggel válaszolnak igennel azok, akik valamelyes mértékben és formákban aktív módon fontolgatják a kilépést.

## ***Munkavállalás, migrációs hajlandóság az erdélyi magyarok körében***

A kilépést különböző célokból és változó időtartamra *tervezgetők*, vagyis a különböző migrációs terveket aktívan fontolgatók aránya a következőképpen alakult:

| Tervezi-e Ön ...                                                     | Igen | Nem  | Nem tudja |
|----------------------------------------------------------------------|------|------|-----------|
| .. hogy egy <b>pár hétre vagy hónapra</b> külföldre menjen dolgozni? | 19,2 | 80,1 | 0,7       |
| .. hogy egy <b>pár évre</b> külföldre menjen dolgozni?               | 11,9 | 86,6 | 1,4       |
| ... hogy külföldön éljen?                                            | 11,5 | 87,3 | 1,2       |

Amennyiben a *Tervezi-e Ön...* típusú felvetéseket úgy tekintjük, mint olyan kérdéseket, amelyek általában az elmozdulás szándékára vonatkoznak, függetlenül az elmozdulás időhorizontjától, akkor bárkit, aki bármilyen célból tervezi az elmozdulást a potenciális migráns kategóriájába sorolunk<sup>5</sup>. Az így kialakított, **kumulált migrációs potenciál** értéke (a népesség azon része amely bármilyen időhorizontban migrációs szándékot fogalmazott meg, függetlenül attól, hogy rövidebb vagy hosszabb időre vállalna munkát, vagy esetleg más országba költözne) már megközelíti a 27%-ot.

|                     |      |
|---------------------|------|
| Nem fogalmazott meg | 73,2 |
| Megfogalmazott      | 26,8 |
| Összesen            | 100  |

A migráció lehetséges célországait illetően, azoknak az interjúalanyoknak, akik azt állították, hogy tervezik a valamilyen időtávú külföldi vendégmunkát vagy azt, hogy más országba éljenek két, rangsorolt választási lehetőségük volt.

### ***Hová menne pár hétre/hónapra külföldre dolgozni?***

| Ország, régió     | Első választás | Második választás | Első % | Második % | Összesen | Összesen % |
|-------------------|----------------|-------------------|--------|-----------|----------|------------|
| Magyarország      | 120            | 16                | 56,09  | 13,95     | 136      | 41,34      |
| Németország       | 48             | 25                | 22,63  | 22,03     | 74       | 22,42      |
| Más Nyugat Európa | 30             | 54                | 13,92  | 47,05     | 84       | 25,52      |
| Tengeren túl      | 13             | 15                | 6,09   | 13,36     | 28       | 8,64       |
| Más               | -              | 3                 | 0,00   | 2,60      | 3        | 0,91       |
| Bárhová           | 3              | 1                 | 1,26   | 1,01      | 4        | 1,17       |

<sup>5</sup> Az ilyen jellegű összesítés lehetséges migrációs potenciál mutatóként történő értelmezéseiről lásd: Sik, 2003.

|                 |            |            |     |     |            |     |
|-----------------|------------|------------|-----|-----|------------|-----|
| <b>Esetszám</b> | <b>214</b> | <b>115</b> | 100 | 100 | <b>330</b> | 100 |
|-----------------|------------|------------|-----|-----|------------|-----|

***Hová menne pár évre külföldre dolgozni?***

| <i>Ország, régió</i> | Első választás | Második választás | Első % | Második % | Összesen   | Összesen % |
|----------------------|----------------|-------------------|--------|-----------|------------|------------|
| Magyarország         | 67             | 15                | 50,03  | 21,41     | 82         | 40,28      |
| Németország          | 35             | 12                | 25,84  | 17,49     | 47         | 23         |
| Más Nyugat Európa    | 20             | 32                | 14,96  | 45,67     | 52         | 25,42      |
| Tengeren túl         | 9              | 9                 | 6,55   | 12,93     | 18         | 8,72       |
| Más                  | 3              | 2                 | 2,14   | 2,51      | 5          | 2,27       |
| Bárhová              | 1              |                   | 0,49   | 0         | 1          | 0,32       |
| <b>Esetszám</b>      | <b>134</b>     | <b>69</b>         | 100    | 100       | <b>203</b> | 100        |

***Melyik országba költözne?***

| <i>Ország, régió</i> | Első választás | Második választás | Első % | Második % | Összesen   | Összesen % |
|----------------------|----------------|-------------------|--------|-----------|------------|------------|
| Magyarország         | 69             | 11                | 56,35  | 22,51     | 80         | 46,62      |
| Németország          | 9              | 13                | 7,02   | 26,87     | 22         | 12,73      |
| Más Nyugat Európa    | 28             | 15                | 23,28  | 30,77     | 44         | 25,43      |
| Tengeren túl         | 16             | 6                 | 13,35  | 12,34     | 22         | 13,06      |
| Más                  | 0              | 4                 | 0      | 7,5       | 4          | 2,16       |
| <b>Esetszám</b>      | <b>122</b>     | <b>49</b>         | 100    | 100       | <b>171</b> | 100        |

A munkavállalás célországait illetően kiemelendő, hogy, habár az elmozdulás időhorizontjától és végcéljától függetlenül az első helyen Magyarország szerepel, mögötte, szorosan felzárkózva, megjelenik a nyugat-európai térség is. Ha eltekintünk a sorrendtől, és csak az említések gyakoriságát vizsgáljuk, a munkavállalási célú migráció esetében a nyugat-európai térség országai (amelyen belül kiemelkedik Németország) nagyobb vonzerővel jelennek meg, mint Magyarország.

Feltételezhető, hogy a kérdezettek körében rangsorolt itemek említését a külföldi munkavállalás megvalósíthatóságának feltételezett esélyei határozzák meg. Így az összesített preferenciák inkább az illető országok megnevezése, általánosabb, a bejárhatóság és a tartózkodás esélyeitől valamelyes mértékben eltekintő viszonyulást tükröz. A különböző, a migrációs célkitűzések szempontjából preferált célországok rangsorának az időbeli alakulásokat tekintve (v.ö. Örkény, 2003), elmondható, hogy időben Magyarország szerepe csökken, és más nyugat-európai, illetve tengeren túli célországok vonzereje növekedik. Ezek a változások egyrészt az EU-térségbe való a

vízummentes utazási lehetőséggel, illetve (legalábbis a fiatalok esetében) az amerikai vendégmunkának a tervezhető stratégiává válásával magyarázható<sup>6</sup>.

A másik, a migrációs szándékok intenzitása kapcsán megfogalmazott skála csak a végeleges kitelepedést mérte. Ebben az esetben a válaszok relatív gyakoriságai a következők:

***Sok embert foglalkoztatott már a végleges kitelepedés gondolata. Melyik kijelentés jellemzi az Ön helyzetét?***

|                                                                     |      |
|---------------------------------------------------------------------|------|
| 1. Nem gondolkodtam azon, hogy végleg elmenjek.                     | 63,9 |
| 2. Már gondolkodtam ezen, de valószínűleg nem tenném meg.           | 15   |
| 3. Már gondolkodtam ezen; lehet, hogy elmennék.                     | 10,8 |
| 4. Már gondolkodtam ezen, s ha lehetőség adódna biztos, elmennék    | 7,5  |
| 5. Már gondolkodtam ezen, és keresem a megfelelő lehetőségeket.     | 1,7  |
| 6. Már megvannak a lehetőségek, csak idő kérdése, hogy mikor megyek | 1,1  |
| Összesen                                                            | 100  |

Összesítve, az így mért kivándorlási hajlandóság a következőképpen alakul:

|                                                                                                                                                                               |      |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------|
| Jelenleg nem fontolgatja a kivándorlást: az előbbi táblázat soraiból az 1. és a 2.                                                                                            | 77,7 |
| Fontolgatja a kivándorlást, de inkább passzívan viszonyul hozzá; a viszonyulás a helyzet alakulásának a függvényében aktivizálódhat: az előbbi táblázat soraiból a 3. és a 4. | 18   |
| Aktívan keresi a kitelepedés lehetőségeit: az előbbi táblázat soraiból az 5. és a 6.                                                                                          | 2,7  |
| Nem tudja, nem válaszol.                                                                                                                                                      | 1,5  |
| Összesen                                                                                                                                                                      | 1000 |

Vagyis az aktív végleges kivándorlási potenciál (azok aránya, akik azt állították, hogy *tervezik* a kitelepedést) a 11,5%, amíg az aktív illetve a kitelepedést ki nem zárók, várakozó állásponton levők együttes aránya alapján mért migrációs potenciál viszont 20,7%.

## **Módszertani „visszatérő”**

Amint azt az alábbi gyakorisági táblázatok is mutatják a két kérdezési technika összekapcsolódó és ugyanakkor eltérő logikája kapcsán felvetett előfeltevések empirikusan is konfirmálhatók, vagyis a két eltérő módon mért migrációs hajlandóság

<sup>6</sup> Ez utóbbi kapcsán lásd a *Korunk* 2003. évi 6-os számában közölt erdélyi magyar egyetemisták „amerikás” narratíváit.

jelentős mértékben szimmetrikus, talál egymással. Tehát azok, akik azt állítják, hogy tervezik, hogy más országban éljenek, nagyobb valószínűséggel tekintették magukra találónak azokat az állításokat, amelyek szerint vagy már azon fáradoznak, hogy tényleg kitelepedjenek, vagy valószínűleg tartják, hogy adandó alkalommal megtennék ezt.

***A kitelepedési szándék intenzitásának a megoszlása annak függvényében, hogy tervezi vagy sem azt, hogy más országba éljen***

| <i>Tervezi vagy sem, hogy más országban éljen</i>              | <i>Tervezi</i> | <i>Nem tervezi</i> | <i>Nem tudja</i> |     |
|----------------------------------------------------------------|----------------|--------------------|------------------|-----|
| Nem gondolkodtam azon, hogy végleg elmenjek.                   | 1,9            | 97,6               | 0,5              | 100 |
| Már gondolkodtam ezen, de valószínűleg nem tenném meg.         | 8,7            | 90,1               | 1,2              | 100 |
| Már gondolkodtam ezen, lehet, hogy elmennék.                   | 32             | 64,8               | 3,2              | 100 |
| Már gondolkodtam ezen, s ha lehetőség adódna, biztos elmennék. | 48,8           | 46,5               | 4,7              | 100 |
| Már gondolkodtam ezen, és keresem a megfelelő lehetőségeket.   | 57,9           | 42,1               | --               | 100 |
| Már megvannak a lehetőségek, csak idő kérdése, mikor megyek.   | 76,9           | 23,1               | --               | 100 |
|                                                                | 11,4           | 87,4               | 1,2              | 100 |

***Azok megoszlása, akik tervezik, hogy más országban éljenek, a kitelepedés szándéka intenzitásának a függvényében***

| <i>Tervezi vagy sem, hogy más országban éljen</i>              | <i>Tervezi</i> | <i>Nem tervezi</i> | <i>Nem tudja</i> |      |
|----------------------------------------------------------------|----------------|--------------------|------------------|------|
| Nem gondolkodtam azon, hogy végleg elmenjek.                   | 10,6           | 71,6               | 28,6             | 64,1 |
| Már gondolkodtam ezen, de valószínűleg nem tenném meg.         | 11,4           | 15,3               | 14,3             | 14,9 |
| Már gondolkodtam ezen, lehet hogy elmennék.                    | 30,3           | 8                  | 28,6             | 10,8 |
| Már gondolkodtam ezen, s ha lehetőség adódna, biztos elmennék. | 31,8           | 4                  | 28,6             | 7,4  |
| Már gondolkodtam ezen, és keresem a megfelelő lehetőségeket.   | 8,3            | 0,8                | --               | 1,6  |
| Már megvannak a lehetőségek, csak idő kérdése, mikor megyek.   | 7,6            | 0,3                | --               | 1,1  |
|                                                                | 100            | 100                | 100              | 100  |

Ám a két kérdezési technika nyomán körvonalazódott eloszlások aszimmetriáira is fontos reflektálni. Így például azok 22%-a, akik azt állítják, hogy *tervezik*, hogy más országba költözzenek, úgy vélekedik, hogy valószínűséggel nem tenné meg ezt. Itt feltehető, hogy a „tervezés” fogalmának a már előbb említett,

jelentősen eltérő értelmezési lehetőségeiben kereshetjük a magyarázatot. A „tervezés” alatt bármely olyan gondolkodási folyamat is érthető, amelynek a tárgya a kitelepedés (tehát a *mi lenne ha...* típusú elgondolások is). Így azok is igennel válaszolhattak a szóban forgó kérdésre, akik valamilyen kontextusban átgondolták a kitelepedés alternatíváját, de nem tartják valószínűnek hogy valaha kitelepedjenek.

A „tervezi – nem tervezi” típusú dichotóm kérdőív kérdésnek kétségtelenül vannak olyan vonzatai, amelyek alapján állítható, hogy nagyobb valószínűséggel válaszolnak igennel olyanok, akik a kilépés alternatíváját nemcsak fontolgatják, hanem vagy valamilyen gyakorlati lépést tettek ebben, vagy határozottan ki akarják használni az erre adandó megfelelő alkalmat. Ám ugyanakkor a „tervezgetés” viszonylag tág szemantikai köre olyan interjúalanyokat is igenlő válasza indít – igaz kisebb arányban – akik számára a „tervezés” azt jelentette, hogy a kivándorlás alternatívájára is gondoltak valaha, de nem föltétlenül tettek valamit a kivándorlás irányába.

## **A kilépési szándék. Változások térben, időben és a generációs migrációs potenciál.**

Amint az a Csata–Kis tanulmányban is elemezték, annak ellenére, hogy az utóbbi öt-hat évben jelentős számban végeztek olyan kutatásokat, amelyek során az erdélyi magyarság migrációs potenciálját is mérték, az eredmények időbeli összehasonlítása nem lehetséges – vagy a változó adatfelvételi technika, vagy az eltérő minták miatt. Tekintettel arra, hogy a 2000-ben elkezdett, és azóta évente megismételt *Interetnikus Viszonyok Barométere* kutatási program keretében, a migrációs potenciál mérésére használt kérdőív kérdés azonos volt, illetve a vizsgálat az egész erdélyi magyar népességre terjedt ki (akárcsak az itt bemutatott, 2003 októberi felvétel) az összehasonlítás, bizonyos fenntartásokkal, lehetséges.

Tehát, amennyiben a migrációs potenciál alatt azt értjük, hogy valaki vagy aktívan keresi a kitelepedés lehetőségeit, vagy a helyzet alakulásának a függvényében valószínűnek tartja, hogy kitelepedik, akkor ez a migrációs/kitelepedési hajlandóság, időben a következőképpen alakult: 2000-ben a 26%-ot érte el, 2001-ben a 24%-ot, a következő évben a 23%-ot, és 2003-ra már 21%-ra csökkent azok aránya, akik kitelepednének (keresik a kitelepedési lehetőségeket).

Az idősoros alakulást nézve a migrációs potenciál csökkenő trendje körvonalazódik, de mértéke nem akkora, hogy a csökkenés tényét egyértelműen és teljes bizonyossággal állíthatnók.

Vizsgáljuk meg a különböző jellegű kilépéseket fontolgató, illetve a kumulált migrációs potenciál alapján elkülönített népesség jellemzőit!

***Migrációs tervek relatív gyakoriságai a település típusa szerint, százalékban***

|                                     | Megyei jogú város<br>(nagyváros) | Város | Városnak alárendelt település | Községközpont | Falu | A populáción belüli arány |
|-------------------------------------|----------------------------------|-------|-------------------------------|---------------|------|---------------------------|
| dolgozna egy pár hétig külföldön    | 19,5                             | 10,3  | 20,6                          | 22,8          | 19,4 | 19,1                      |
| dolgozna egy pár évig külföldön     | 14,6                             | 6,7   | 17,6                          | 8,9           | 13,6 | 11,9                      |
| más országba költözne               | 15,5                             | 8,4   | 14,7                          | 8,2           | 10,1 | 11,6                      |
| <b>Kumulált migrációs potenciál</b> | 30,3                             | 19,4  | 26,5                          | 26,5          | 26,1 | 26,9                      |

***Migrációs tervek relatív gyakoriságai a település etnodemográfiai szerkezte szerint, százalékban:***

| <b>A magyarok aránya a településen</b> | Szórvány | Kisebbség | Fele-fele arány | Nagytöbbség | Többség | A populáción belüli arány |
|----------------------------------------|----------|-----------|-----------------|-------------|---------|---------------------------|
| dolgozna egy pár hétig külföldön       | 23,7     | 15,1      | 24,1            | 19,3        | 16,3    | 19,1                      |
| dolgozna egy pár évig külföldön        | 18,9     | 12,5      | 11              | 10,2        | 11,4    | 12                        |
| más országba költözne                  | 17,4     | 11,1      | 16,1            | 9,5         | 6,9     | 11,5                      |
| <b>Kumulált migrációs potenciál</b>    | 32,8     | 25,8      | 34              | 25,1        | 20,1    | 26,9                      |

***Migrációs tervek eloszlása korcsoportok szerint***

| <b>Korcsoportok</b>              | 18-25 év | 26-35 év | 36-45 év | 46-55 év | 56-65 év | 66 év + | A populáción belüli arány |
|----------------------------------|----------|----------|----------|----------|----------|---------|---------------------------|
| dolgozna egy pár hétig külföldön | 44,9     | 29,6     | 27,3     | 12,1     | 5,5      | 1,8     | 19,5                      |

|                                      |      |      |      |      |      |     |      |
|--------------------------------------|------|------|------|------|------|-----|------|
| dolgozna egy pár évig külföldön      | 28   | 19,1 | 16,2 | 7,8  | 2,8  | 1,4 | 12,1 |
| más országba költözne                | 24,1 | 17   | 12,2 | 8,9  | 6,6  | 3,7 | 11,7 |
| <b>Kumulált migrációs potenciál.</b> | 57,1 | 38,2 | 35,8 | 18,8 | 12,6 | 5,5 | 27,1 |

***Migrációs tervek eloszlása az erdélyi régiókban***

| <b>Térségek</b>                     | Bánság | Közép-Erdély | Partium | Észak | Székelyföld | A populáción belüli százalék |
|-------------------------------------|--------|--------------|---------|-------|-------------|------------------------------|
| dolgozna egy pár hétig külföldön    | 26,1   | 22,4         | 19,5    | 25,7  | 15,8        | 19,1                         |
| dolgozna egy pár évig külföldön     | 13     | 17,8         | 10,3    | 15,7  | 9,8         | 12                           |
| más országba költözne               | 21,3   | 10,6         | 11,7    | 16,7  | 10,1        | 11,6                         |
| <b>Kumulált migrációs potenciál</b> | 32,7   | 29           | 29,4    | 31,4  | 23,2        | 26,8                         |

Valamennyire hasonló, ám valamivel árnyaltabb képet kapunk ha a kivándorlási szándékot a másik kérdezési technika alapján vizsgáljuk. A kivándorlást mint a jelenlegihez viszonyított, alternatív életstratégiát választó magyar népesség aránya hozzávetőleg 21%.

***A kivándorlási szándék intenzitása a település etno-demográfiai szerkezte szerint.***

|                                      | Szórvány | Kisebbség | Fele-fele arány | Nagytöbbség | Többség |       |
|--------------------------------------|----------|-----------|-----------------|-------------|---------|-------|
| Nem fontolgatja a kivándorlást.      | 75,6     | 76,7      | 66,5            | 83,8        | 80      | 77,7% |
| Passzív, a helyzet alakulását várja. | 20,6     | 18,8      | 24,5            | 14,1        | 16,2    | 18,1  |
| Aktív, lehetőségeket keres           | 2,3      | 3,1       | 5,5             | 1,3         | 2,2     | 2,7   |
| Nem tudja, nem válaszol              | 1,5      | 1,4       | 3,5             | 0,8         | 1,6     | 1,6   |
|                                      | 100      | 100       | 100             | 100         | 100     | 100   |

A települések etnodemográfiai szerkezetét tekintve, a leginkább az olyan településeken lakó magyarok fogalmazzák meg a kivándorlás szándékát, ahol fele-fele arányban laknak magyarok és románok (az erdélyi magyarság 16%-a ilyen településen él). Azokon a településeken, ahol a magyarok kisebbségben vannak, az erdélyi átlagon felül van azok aránya, akik – megfogalmazásuk szerint – „nem zárják ki” a kivándorlás lehetőségét.

***A kivándorlási szándék intenzitása a település közigazgatási státusa függvényében***

|  |             |       |          |               |      |  |
|--|-------------|-------|----------|---------------|------|--|
|  | Megyei jogú | Város | Városnak | Községközpont | Falu |  |
|--|-------------|-------|----------|---------------|------|--|

|                                      | város<br>(nagyváros) |      | alárendelt<br>település |      |      |      |
|--------------------------------------|----------------------|------|-------------------------|------|------|------|
| Nem fontolgatja a kivándorlást.      | 72,8                 | 77   | 71,4                    | 85,3 | 78,4 | 77,7 |
| Passzív, a helyzet alakulását várja. | 21,3                 | 18,8 | 22,9                    | 12,5 | 18,0 | 18,1 |
| Aktív, lehetőségeket keres           | 4,4                  | 1,2  | 2,9                     | 1,3  | 2,7  | 2,8  |
| Nem tudja, nem válaszol              | 1,5                  | 3    | 2,9                     | 1    | 0,9  | 1,5  |
|                                      | 100                  | 100  | 100                     | 100  | 100  | 100  |

A konvencionálisan nagyvárosnak tekintett megyei jogú városokban a legnagyobb a kivándorlás lehetőségeit keresők aránya, illetve a városi perifériák esetében a legnagyobb azok aránya, akik „a helyzet *alakulása*” függvényében szándékoznak eldönteni, hogy kivándoroljanak-e vagy sem.

***A kivándorlási szándék intenzitása a korcsoport függvényében.***

|                                      | 18-25 év | 26-35 év | 36-45 év | 46-55 év | 56-65 év | 65 év<br>felett |      |
|--------------------------------------|----------|----------|----------|----------|----------|-----------------|------|
| Nem fontolgatja a kivándorlást.      | 60,2     | 65,3     | 75,7     | 82,1     | 89       | 90,5            | 77,4 |
| Passzív, a helyzet alakulását várja. | 36,3     | 30,2     | 19,1     | 14       | 7,7      | 4,1             | 18,3 |
| Aktív, lehetőségeket keres           | 2,3      | 4        | 3,5      | 2,4      | 1,6      | 2,7             | 2,8  |
| Nem tudja, nem válaszol              | 1,2      | 0,4      | 1,7      | 1,4      | 1,6      | 2,7             | 1,5  |
|                                      | 100      | 100      | 100      | 100      | 100      | 100             | 100  |

A kivándorlási szándék egyértelműen (és várhatóan) korfüggő. Azok az aránya, akik nem zárják ki a kivándorlást, a fiatalabb korosztályokban a legnagyobb. A kitelepedés lehetőségeinek keresői között a fiatal felnőttek (26-35 évesek) a legaktívabbak.

***A kivándorlási szándék intenzitása az erdélyi térségeken belül***

|                                      | Bánság | Közép-<br>Erdély | Partium | Észak | Székelyföld |      |
|--------------------------------------|--------|------------------|---------|-------|-------------|------|
| Nem fontolgatja a kivándorlást.      | 75     | 75,2             | 71,3    | 76,5  | 82,4        | 77,6 |
| Passzív, a helyzet alakulását várja. | 17,3   | 18,1             | 23,4    | 22,5  | 14,3        | 18,0 |
| Aktív, lehetőségeket                 | 3,8    | 4,8              | 3,5     | 1     | 2           | 2,9  |

|                         |     |     |     |     |     |     |
|-------------------------|-----|-----|-----|-----|-----|-----|
| keres                   |     |     |     |     |     |     |
| Nem tudja, nem válaszol | 3,8 | 1,9 | 1,8 | —   | 1,3 | 1,5 |
|                         | 100 | 100 | 100 | 100 | 100 | 100 |

Röviden összefoglalva a két kérdezési technika által kialakított összképet, a migrációra inkább hajlamos rétegek jellemzői a következők:

- Bánságban és Közép-Erdélyben magas azok aránya, akik aktívan keresik a kitelepedési lehetőségeket, vagy elmenés előtt vannak. Ugyanakkor a Partiumban is jelentős azok aránya, akik a valamilyen időhorizontban és céllal fontolgatják/tervezik a kilépést, illetve a helyzet alakulásának a függvényében döntenek el, hogy kitelepednek vagy sem.
- A kivándorlási hajlandóság korfüggő, a korral együtt csökken, ám a fiatalok (18-25 év) és a fiatal felnőttek migrációs hajlandósága az átlagnépesség viszonylatában rendkívül magasnak mondható. A fiatalok 57%-a tervez valamilyen kilépést, illetve 36,5%-a a helyzet alakulásának a függvényében dönti el a kitelepedést. A fiatal felnőttek (de a 26-35 éves korcsoportja), az össznépesség viszonylatában a legaktívabb, ami a kitelepedés lehetőségeinek a feltérképezését illeti.
- A települések etnodemográfiai szerkezetét vizsgálva, a legszembeötlőbb a migrációs potenciál kimagasló mértéke azokon a településeken, ahol a magyarok hozzávetőleg a népesség felét teszik ki (ezek a „paritásos települések”). Például, amíg erdélyi átlagban a népesség hozzávetőleg 3%-a állította, hogy aktívan keresi a kitelepedés lehetőségeit, a paritásos településeken ezek aránya 5,5%. És ugyanakkor jelentős, messze az erdélyi átlagon felül azok aránya akik a kérdésben várakozó álláspontra helyezkednek (18,1% a 24,5%-hoz képest).
- A településtípusokat illetően kiemelendő az, hogy a nagyvárosok (megyei jogú városok) esetében jóval az átlagon felüli a kitelepedési szándék.

## **A kivándorlás és a „magyarság-jogosítványok”**

Politikai és politikusi spekulációk, illetve közéleti viták nem mindig megalapozott kijelentései szólnak arról, hogy a magyar állam, illetve a határon túli

magyarok közötti, jogilag rögzített és intézményesített kötődési formák (a Kedvezmény-törvény és a Magyar Igazolvány, illetve újabban a kettős állampolgárság témája) milyen irányban és mértékben befolyásolják, befolyásolhatják a vándormozgalmi folyamatokat. A kutatás során képet alkothatunk arról, hogy az említett (már létező és tervezett), ún. magyarsághoz kapcsolódó jogosítványok milyen mértékben és irányban határozzák meg az erdélyi magyarság migrációs hajlandóságát.

Az vizsgált minta 30%-a állította, hogy már rendelkezik, illetve hozzávetőleg 9%-a, hogy már igényelte a Magyar Igazolványt. Ugyanígy körülbelül még 30%-a nem zárta ki, hogy valamikor (a közel- vagy a távoljövőben) kérvényezi azt, illetve ugyancsak 30% úgy véli, hogy nem is fogja kiváltani.

#### A Magyar Igazolvány igénylésével kapcsolatos adatok?

|                                              |      |
|----------------------------------------------|------|
| 1. Már kézhez is kapta az igazolványt        | 30,2 |
| 2. Leadta a kérést, de még nincs igazolványa | 8,7  |
| 3. A következő fél évben tervezi kérvényezni | 10,5 |
| 4. Nem tudja mikor, de tervezi kérvényezni   | 19,3 |
| 5. Nem hiszi, hogy valaha kérvényezni fogja  | 29,2 |
| 6. Nem tudja miről van szó                   | 2    |
| Összesen                                     | 100  |

Az erre a kérdésre adott válaszok alapján egy három pontú skálát képeztünk: az 1-2-es változatot választók választát – konvencionálisan – a „*Kedvezménytörvényt elfogadóknak*”, a 3-4-es változatot a „*törvényhez semleges/várakozón viszonyulóknak*” és az 5-ös változatot választókat a „*Kedvezménytörvényhez inkább fenntartásokkal viszonyulóknak*” tekintettük. Az így kialakított változó szerinti eloszlásban néztük meg a migrációs hajlandóság alakulását.

#### A kivándorlás szándék alakulása a Magyar Igazolványhoz való viszonyulás függvényében.

|                                                          | Elfogadja | Semleges/várakozó | Fenntartások |      |
|----------------------------------------------------------|-----------|-------------------|--------------|------|
| „Nem gondolkodtam azon, hogy végleg elmenjek.”           | 60,3      | 57,3              | 75,7         | 64   |
| „Már gondolkodtam ezen, de valószínűleg nem tenném meg.” | 16,8      | 16,4              | 10,3         | 14,7 |
| „Már gondolkodtam ezen, lehet hogy elmennék.”            | 11        | 15                | 6,7          | 11   |
| „Már gondolkodtam ezen, s ha lehetőség adódna biztos     | 8,8       | 8,6               | 5            | 7,6  |

|                                                                |     |     |     |     |
|----------------------------------------------------------------|-----|-----|-----|-----|
| elmennék.”                                                     |     |     |     |     |
| „Már gondolkodtam ezen, és keresem a megfelelő lehetőségeket.” | 2   | 1,2 | 1,2 | 1,5 |
| „Már megvannak a lehetőségek, csak idő kérdése, mikor megyek.” | 1,1 | 1,4 | 1,2 | 1,2 |
|                                                                | 100 | 100 | 100 | 100 |

Amint az látható a Magyar Igazolványt kiváltó, elfogadóan viszonyuló, az erdélyi magyar felnőtt lakosság mintegy 40%-ának a migrációról kialakított álláspontja nem tér el az össznépeségetől. Ugyanakkor a fenntartásokkal viszonyulók az átlagnál kisebb, amíg a várakozó állásponton levők annál nagyobb valószínűséggel mozdulnának el külföldre. Vagyis a Magyar Igazolvány iránt megfogalmazódott tartózkodó viszonyulás együtt jár egy alacsonyabb mértékű elmozdulási szándékkal, illetve az igazolvány iránti várakozó/semleges álláspont nagyobb mértékben vonja maga után a migrációs szándékot.

A másik változó, aminek kapcsán a migrációs szándék alakulását vizsgáltuk, az a kettős állampolgárság biztosítása kapcsán körvonalazódott álláspont.

A kettős állampolgárság igénylése kapcsán a következő kérdést fogalmaztuk meg:

*„Amennyiben mégis megvalósulna az az elképzelés, hogy a határon túli, köztük a Romániában élő magyarok számára a kettős (román-magyar) állampolgárságot biztosítsák, Ön igényelné a magyar állampolgárságot?”*

*A válaszok szerinti eloszlások a következők voltak:*

|                           |      |
|---------------------------|------|
| Biztos igényelné          | 60,5 |
| Lehet, hogy igényelné     | 21,5 |
| Nem hiszi, hogy igényelné | 9    |
| Biztos nem igényelné      | 6,1  |
| Nem tudja                 | 2,8  |
| Összesen                  | 100  |

Amint az a fentebbi táblázatból is látható, az erdélyi magyarok 82%-a úgy gondolja, hogy igényelné a román mellett a magyar állampolgárságot is. Azokat, akik megszereznék a kettős állampolgárságot, a következőképpen kérdeztük arról, hogy ennek szerintük milyen következménye lehet, beleértve a kivándorlást, mint következményt:

„Ön szerint hogyan változna meg az élete, ha Ön és a családja kettős, román és magyar, állampolgársággal rendelkezne?”

A válaszok szerinti eloszlások pedig a következők voltak:

|                                                                |      |
|----------------------------------------------------------------|------|
| 1. Biztos, hogy véglegesen átköltözne Magyarországra           | 7,5  |
| 2. Valószínűleg véglegesen átköltözne Magyarországra           | 6,1  |
| 3. Nem véglegesen, de hosszabb időre átköltözne Magyarországra | 6,2  |
| 4. Nem költözne át, de gyakrabban átjárna                      | 32,9 |
| 5. Nem változna meg jelentősen az élete                        | 33,2 |
| 6. Nem tudja elképzelni, milyen változásokkal járna            | 14,1 |
| Összesen                                                       | 100  |

N-1004

A válaszolók 13,6%-a látja úgy az állampolgárságot mint a Magyarországra történő áttelepedést megalapozó jogosítványt, vagyis a jelenlegi 3%-nyi kitelepedés lehetőségeit kereső népesség négy-ötszöröse. A népesség 6%-a egyfajta, szociológiai értelemben vett *hosszú távú bevándorló karriert* lát valószínűnek, vagyis huzamosabb idejű magyarországi tartózkodásra használná fel az állampolgárságot. A népesség egyharmada számára a magyar állampolgárság megszerzése nem járna az életvitelük jelentős megváltozásával, úgy vélekednek, hogy gyakoribb kiutazásokra adna alkalmat ez.

Az állampolgárság által biztosított lehetőségek előreláthatólag a migrációs potenciál jelentős megnövekedését eredményeznék, ami elsősorban a kitelepedés lehetőségeit keresők számának a növekedésében nyilvánulna meg, ugyanakkor népesség jelentős része számára a hosszabb-rövidebb távú migrációs gyakorlatok felerősödéseként jelenik meg. Valószínűsíthető, hogy ez a népességen belül differenciált, annak függvényében, hogy általában, hogyan viszonyulnak a migráció kérdésköréhez.

*Hogyan változna meg az élete, ha magyar állampolgársággal rendelkezne?*

|                                                             | Nem tervez | Tervez |      |
|-------------------------------------------------------------|------------|--------|------|
| Biztos, hogy véglegesen átköltözne Magyarországra           | 4,3        | 15,1   | 7,5  |
| Valószínűleg véglegesen átköltözne Magyarországra           | 3,6        | 12     | 6,1  |
| Nem véglegesen, de hosszabb időre átköltözne Magyarországra | 4          | 11,4   | 6,2  |
| Nem költözne át, de gyakrabban átjárna                      | 32,6       | 33,8   | 32,9 |
| Nem változna meg jelentősen az élete                        | 40,1       | 16,7   | 33,1 |
| Nem tudja elképzelni, milyen változásokkal járna            | 15,5       | 11     | 14,2 |
|                                                             | 100        | 100    | 100  |

N-1002

Amint az várható volt, azok, akik kivándorlást terveznek, jóval nagyobb mértékben *aktivizálják* a migráció irányába azok a lehetőségeiket, amelyeket a magyar állampolgárság megszerzésében látnak. A migrációs terveket fontolgatók (emlékeztetőül: a vizsgált népesség 27%-ról van szó) háromnegyede valószínűnek tartja, hogy a magyar állampolgárság megszerzése átalakítaná a jelenlegi életvitelét. Kisebb arányban, de azok esetében is körvonalazódnak az elmozdulási tervek, akiket amúgy nem foglalkoztat egy majdani kivándorlás. A migrációt nem fontolgató népesség (ami vizsgált populációnak mintegy kétharmada) 10%-ot meghaladó arányban véli úgy, hogy a magyar állampolgárság az áttelepedés vagy esetleg a gyakoribb kiutazások irányába alakíthatja át a jelenlegi életét. Ez az erdélyi magyarság 7-8%-a.

### **Forrásjegyzék**

Culic, Irina, Horváth István, Raț Cristina (2000) „Modelul românesc al relațiilor interetnice reflectat în Etnobarometru” („Az etnikai kapcsolatok romániai modellje: ahogy azt az Etnobarométer tükrözi”) In Năstasă, Lucian, Salat Levente (szerk.) *Relații interetnice în România postcomunistă (A posztkommunista Románia etnikumközi kapcsolatai)* Kolozsvár: Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală

Etno-Barometru (2000, 2001, 2002) [www.edrc.ro](http://www.edrc.ro).

Fahidi Gergely (2000) „Megújuló beutazási szabályok. Elutasító invitálás” in *HVG* 2000.48.

Horváth István (2002) „A romániai magyar kisebbség Magyarországra irányuló mozgása” in *Korunk* 2002.2

Horváth István (2003) „A 2002-es népszámlálás előzetes eredményeinek ismertetése és elemzése” in Gyurgyík László, Sebők László (szerk.) *Népszámlálási körkép Közép-Európából. 1989-2002* Budapest: Teleki László Alapítvány

Illés Sándor (2002) „Külföldiek Magyarországon az Európai Unióból” in Illés Sándor, Lukács Éva (szerk.) *Migráció és statisztika* Budapest: KSH Népeségtudományi Kutató Intézet

KSH (1997) *Demográfiai Évkönyv 1997. Magyarország (Hungary)* Budapest: KSH.

Örkény Antal – szerk. (2003) *Menni vagy maradni. Kedvezménytörvény és migrációs várakozások* Budapest: MTA Kisebbségkutató Intézet.

Sik Endre (2003) „A migrációs potenciál kutatásának alapfogalmai” in Örkény Antal (szerk.) *Menni vagy maradni. Kedvezménytörvény és migrációs várakozások* Budapest: MTA Kisebbségkutató Intézet.

SOPEMI. 1998. *Trends in International Migration. Continuous Reporting System on Migration Annual Report*, Organization for Economic Co-operation and Development.

Tóth Judit (2000) „A határon kívül élő magyarokért való felelősség egyes alkotmányjogi összefüggéseiről” in u.ő. (szerk.) *Schengen. A magyar-magyar kapcsolatok az uniós vízumrendszer árnyékában* Budapest: Lucidus Kiadó